

KLESTENITZ TIBOR

AZ EGRI FŐEGYHÁZMEGYE KATOLIKUS SAJTÓJA A DUALIZMUS KORÁBAN

„A nagy világ könyvekkel van tele!
Ősz vagy kopasz lesz a tudós feje,
Ők olvashatnak mindig, ámde mi
Nem könyvek mellől járunk szántani;
Jó lesz tehát ismerni a szabályt,
Amely szerint az olvasás nem árt.”¹

– írta az egeri Népújság egyik szerzője 1870-ben.² A versike jól rávilágít arra az aggodalomra, amely a 19. század második felétől a katolikus klérus egy részét eltöltötte a könyv- és lapkiadás fejlődését szemlélve. A sajtóban sokan a szószék konkurenciáját, sőt, az egyháztól való elfordulás, az elvilágiasodás egyik fő tényezőjét vélték felismerni. A szakirodalom szerint a klérus 1890 előtt a sajtó iránti általános idegenkedés légkörében csak a papságnak szóló egyházi szaklapokat fogadta el, nem tudott megbátározni a nagyközönségnek szóló katolikus lapok gondolatával.³ A tömegsajtó megjelenésére a papság konzervatív módon reagált, a célt a nép „gyermekded, naiv kedélyének” megvédésében, a hírlapolvasás igényének visszaszorításában látta.⁴ Az alapvető változás csak az egyházpolitikai küzdelemmel következett be.⁵

A tanulmányban nyomon követem az egeri főegyházmegye katolikus sajtójának fejlődését a dualizmus korában, megvizsgálva azt, hogy a szakirodalmi felfogás mennyire állja meg a helyét ebben a konkrét esetben.

Az Eger: egy egyház-közeli regionális hetilap

A kezdeteket az 1863-as év jelenti, amikor megindult az Eger című, vegyes tartalmú, elsősorban a tanultabb rétegeket megszólító hetilap. Nem kifejezetten egyházi, inkább egyház-közeli orgánium volt, szerkesztőjeként a jogakadémia tanára, Vida József működött, kiadásáért pedig a líceum nyomdájára felelt. A lap – amely címlapján, a fejlécben Eger város látképét szerepeltette⁶ – regionális szerepre törekedett, Gyöngyösön és

¹ GYÖNGYÖSI 1870. 149.

² A tanulmány elkészítését az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoportja támogatta.

³ DERSI 1973. 11–13.

⁴ KISS 2001. 151.

⁵ KLESTENITZ 2013/a. 35.

⁶ Ezt azonban a szerkesztő nem találta eléggé jól sikerültnek, ezért 1864-től elhagyták a fejlécből. *Vegyes hírek*. Eger 1864. január 7. 7.

Miskolcon is gyűjtött magának előfizetőket. Beszámolt a közérdekű információkról, a Levelezések rovatban a környező települések eseményeiről tudósított, Apróságok cím alatt kis színes híreket hozott, valamint egyházi és világi vonatkozású Vegyes hírek rovata is volt. Ezen kívül rendszeresen közölt tárcákat, színházi híreket, továbbá gazdasági és üzleti híreket.⁷

A lap szokatlan módon nem közölt programcikket. Az első szám legelső cikke ehelyett egy egyszerre hazafias és egyházas célt ajánlott az olvasók figyelmébe: a Bartakovics Béla érsek által 1857-ben felállított kántor-tanítói nyugdíjintézet támogatását. Azzal érvelt, a népoktatás csak ott lehet sikeres, ahol jól képzettek és fizetettek a tanítók.⁸ Ez a fajta közösségi elköteleződés a későbbiekben is jól kitapintható. Az 1864-es előfizetési felhívás például nemzeti érdekként utalt arra az igényre, hogy „*e tiszta magyar vidéknek*” legyen saját lapja, amit a szerkesztőség szerint elsősorban a társadalmi mozgalmak és a nemzetiségek önművelődési törekvései indokoltak. A lap a helyi események mellett a tudomány, a gazdaság, az ipar és a kereskedelem új vívmányairól is tájékoztasson.⁹

A szerkesztőt jól érzékelhetően aggasztotta egy esetleges társadalmi felfordulás lehetősége, ezért számos olyan cikket közölt, amelyek a szélsőbaloldali radikalizmus terjedésének veszélyeiről szóltak. Egy jellemző írás szerint például a munkások forradalma a békében is kitörhet, azon fegyverrel, „*amelyet a nélkülözés és az éhség kezébe ad*”. Egy kereskedelmi krízis, ínséges időszak elegendő a kirobbantására, ezért tárgyalni kell az ügyet: „*Szükséges a veszélyt fölismerni, ha orvosolni kívánjuk azt.*”¹⁰ A lap sürgette, hogy a Tisza-vidéki lakosság ínségét gátépítéssel, közmunkával, a szegényeknek szánt munkalehetőségek teremtésével mielőbb enyhítsék.¹¹

A kérdés kiemelt kezelését jelzi a Társadalmi és korkérdések című cikksorozat, amelynek felfogása már egyenesen a keresztényszocialista eszmével állítható párhuzamba. Egy írás szerint például nem lehet meglepődni azon, ha „*a szabaddá lett, de a társadalom új institutioi által elviselhetetlen szegénységre kárhozottat munkás communisticai eszméssel telik el*”. A megoldást a szerző abban látta, hogy a gyenge iparosok szövetkezzenek társulásokba, hogy így szolgálják közös érdekeiket.¹² „*Az iparost is tehát az associatio képes önállóságra fölsegíteni, és megadni neki a nagy iparűzők ellenében azon erőt, amellyel a függés és szolgaság korlátait áttörheti.*”¹³ A lap deklarált célja az volt, hogy egyáltalán szóba hozza a magyar hazában korábban nem ismert ügyet, és az iparosokat figyelmessé tegye a szövetkezés hasznára.¹⁴

⁷ Eger 1863. július 2. 1–8.

⁸ *Egy nyugdíj-intézet*. Eger 1863. július 2. 1

⁹ *Előfizetési felhívás*. Eger 1864. december 22. 421.

¹⁰ *Társadalmi és korkérdések*. Eger 1863. július 8. 9.

¹¹ TAVICZKY 1863.

¹² *Társadalmi és korkérdések III*. Eger 1863. július 23. 25–26.

¹³ *Társadalmi és korkérdések IV*. Eger 1863. július 30. 33–34.

¹⁴ *Társadalmi és korkérdések VI*. Eger 1863. augusztus 3. 50.

Mindez elsősorban a német keresztényszocialista gondolkodás erős hatását tükrözi, amit az is jól mutat, hogy az Eger részleteket közölt Wilhelm Emanuel von Ketteler mainzi püspök meghatározó jelentőségű, *Die Arbeiterfrage und das Christentum* (A munkások kérdése és a kereszténység) című könyvéből, amelyet Katinszky Gyula egri káplán fordított magyarra.¹⁵

Az Eger azonban a későbbiekben fokozatosan eltávolodott egyházi támogatóitól, és inkább csak egyfajta jóindulatú semlegességet mutatott a katolicizmus iránt. Az 1867-es kiegyezés megkötése, a polgári alkotmányosság helyreállítása után a passzív ellenállás okafogyottá vált, az új államberendezkedés kiépítése pedig óhatatlanul a belpolitikai ellentétek kiéleződésével járt. Ez igaz volt az egyházpolitikára is. A katolicizmus számára különösen a vegyes házasságokból származó gyermekek vallását szabályozó, a reverzálisokat érvénytelenné nyilvánító 1868: LIII. törvénycikk, valamint a felekezeti népiskolák községi kezelésbe vételét lehetővé tevő oktatási törvény volt sérelmes. A liberális közvélemény viszont elsősorban a pápa tévedhetetlenségét dogmává emelő első vatikáni zsinat miatt elégedetlenkedett, és az ultramontán szellem térhódításától aggódott.¹⁶

Az Eger szerkesztősége a feszült közéleti helyzetben igyekezett óvatosan lavírozni. Azokat a kérdéseket, amelyek alkalmasak lettek volna a liberálisok és a katolikusok, illetve a liberális és ultramontán katolikusok közötti viták felkeltésére, a lap általában nem illette kommentárral, csupán az eseményekről szóló tárgyyszerű beszámolókat közölt. Így járt el például a katolikus autonómiai kongresszus esetében,¹⁷ vagy amikor az egri polgármester pert kezdett a líceum ellen, amely nem volt hajlandó helyet adni a közös, felekezetiileg semleges iskolának.¹⁸

A közvetett jelek arra utalnak, hogy a lap szerkesztősége a liberális katolikus felfogással rokonszenvezett. Az első vatikáni zsinatról például alig adtak hírt, de arról az epizódról beszámoltak, hogy Simor János hercegprímás – állítólag orvosa tanácsának ellenére, sőt, egyenesen életét kockáztatva – mondott nagy beszédet a zsinaton a csalahatatlanság dogmatizálása ellen.¹⁹

A katolikus néplap megjelenése

Egészen más volt az egri Népújság hozzáállása, amelynek eredete az 1864-től megjelenő Egri képes naptár című kalendáriumra vezethető vissza. Ezt eredetileg Montedegoi Albert Ferenc, a líceum csillagásza adta ki. A munka során rengeteg fölős kézirat maradt vissza, ez a szerzői potenciál pedig arra bátorította Luga Lászlót, az érseki irodai szolgálatra beosztott klerikust, hogy 1869 végén megkezdje a Népújság

¹⁵ *A munkásosztály helyzete*. Eger 1864. december 15. 411.

¹⁶ SALACZ 1974. 37–40.

¹⁷ *A szervező kath. congressus* ülései. Eger 1870. november 3. 354.

¹⁸ *Városi és megyei hírek*. Eger 1870. szeptember 15. 301.

¹⁹ Eger 1870. június 2. 174.

kiadását.²⁰ Vállalkozásában a papság több ifjú tagja (Debreczeni János, Katinszky Gyula, Lojkó Mihály, Sebők László, Sivampel József, Vincze Alajos, Vocher Alajos, Zsaskovszky József, Zsendovics József) vett részt. A cél kifejezetten egy egyházpolitikai néplap kiadása volt. A politikai kérdésekkel foglalkozó lap indításához ötezer forint biztosíték letétele volt szükséges, amit az egri főkáptalan biztosított. Luga László 1869. november 12-én jelentette szándékát Bartakovics érseknek, aki november 17-én már engedélyezte is a lapindítást.²¹ A Népújságnak május elején közel kétezer, később, virágzása idején közel ötödfélezer előfizetője volt. Szerkesztője szerint a lap igazi katolikus, hazafias, magyar szellemet árasztott, Tisza Kálmán pedig egyszer állítólag „nem átállotta megvallani, hogy nagyobb ártalmára van ez a kis újság, mint akár az egész ellenzék”.²² Mint ebből is látszik, az orgánium valójában nem csupán a helyi igényeket próbálta kiszolgálni, hanem az első katolikus néplapként országos jelentőségre igyekezett szert tenni.

A politikai és vegyes tartalmú, eleinte minden tízedik napon, majd 1872-től minden szombaton²³ egy íven megjelenő lap valóban igen határozott, harcias szellemben képviselte az ultramontán felfogást. Bár sok anyagot közölt az olvasó szórakoztatására, oktatására (ilyen volt a közmondásokkal, találós kérdésekkel jelentkező Mulattató, vagy a háztartási kérdéseket tárgyaló Tanácsadó), a rovatok nagy részét erős aktuálpolitikai érdeklődés jellemezte. A lap például általában Az országgyűlésből című rovattal kezdődött, de a politika körül forgott az Esti beszélgetés (amelyben két szomszéd beszélgetését imitálva, párbeszédes formában dolgozták fel az aktuális eseményeket), a Mi hír a nagyvilágban? és a Mi újság című rovat is.²⁴ A szerkesztőség tagjai elvi programként kifejtették, „barátokat akarunk gyűjteni, kik velünk együtt érezvén, katolikus jogaink és igazaink védelmére egyesüljenek. [...] Ki kell göngyölnünk már valahára a katholikusk zászlót, s a sok ámitás és rágalom ellen egyesülnünk szükséges, hogy tiszteletet szerezzünk jogainknak.”²⁵ A legelső célkitűzés annak elérése volt, hogy a katolikus autonómiai gyűlésbe megbízható híveket válasszanak, akik megvédik az egyház érdekeit.²⁶ A lap határozott fellépést várt el a megalakítandó katolikus önkormányzati testülettől, például azt, hogy a katolikus alapokat követelje vissza a kormánytól és eredeti céljára, a nevelésre fordítsa.²⁷

Miután a korszakban az egyházi vagyon szekularizálása is felmerült, a Népújság a tömeghangulat befolyásolása érdekében arról cikkezett, hogy ez a valóságban „úri huncutság” lenne, és csak hátrányosan érintené a néptömegeket. „Ugyan kinek adnák az egyházi vagyont, ha csakugyan elvennék? Talán a nép között osztanák fel, amely

²⁰ KRISTON 1907. 8.

²¹ EFL AN Personalia Luga Ladislaus. 1691/1869.

²² KRISTON 1907. 9.

²³ SZECSKÓ 1998.

²⁴ Népújság 1870. február 1. 25–31.

²⁵ Tisztelt Olvasóinkhoz! Népújság 1870. június 10. 129.

²⁶ Igazmondó 1870/b. 26.

²⁷ KRÓNIKÁS 1870. 49–50.

segített elvenni? Mézes madzag ez, csak nyaljad! A kormány kezébe, az államnak adnák.” Ez elprédálja, s a vallás dolgaira új adót vetnek ki a népre.²⁸

A szerkesztőség két fő ellenfél ellen hadakozott. Az első a liberális politikai elit volt, amely felfogása szerint rengeteget ártott az egyháznak. Mint egy cikk megfogalmazta, az országgyűlésben rendszeresen szidják az egyházat, „*mint szódás a lovát*”, a felforgatók elidegenítik a jó vezetőktől a népet, amely így végül forradalmat fog csinálni, az pedig mindenkit elsöpör.²⁹

A másik fő ellenségnek az antiklerikális sajtó számított. Egy cikk például rezignáltan megállapította, a közvélemény csinálása hasonlít a bor csinálásához. „*Édes jó magyar népem! Ha te azt tudnád, mily kezekből származnak azok az istentelen, botrányos újságok, könyvek és iratok, melyeket potom áron, vagy éppen ingyen nyomnak becsületlen markodba a lelkiismeretlen emberek, bizonyosan még pipára sem gyűjtanál velök, nehogy a bennök rejtett mérgek elkábítsa fejedet*” – vélte a cikkíró.³⁰ A Népújság arra is figyelmeztetett, hogy álláspontja szerint a „*zsidó újságokban*” tanulatlan suhancok szidalmazták a köztisztelőben álló embereket, a sajtóperekben illetékes esküdtszékek viszont túl „*szelídek*”, vagyis indokolatlanul sok felmentő ítéletet hoznak.³¹ A lap hangsúlyozta: a kormány nem fogja a katolikusellenes lapokat eltüntetni, ezért a hívó közösségnek magának kell cselekednie, amihez a „*rossz sajtó*” bojkottjára és a katolikus kiadványok szervezett támogatására van szükség.³²

Emellett a katolikus politikai szubkultúra megteremtésének igénye, a hívők mesterseges társadalmi elzárkózása³³ is eszményként jelent meg. A lap például elvárásként fogalmazta meg: „*Olyas mesterrel nem is dolgoztatok, olyas gazdának nem is dolgozom, olyas fiskálisra nem is bízom peres ügyeimet, aki ellenségünk; ha jó barátaink, jámbor és vallásos embereink is alkalmasak arra.*”³⁴ Ennek szellemében az olvasókat igyekezett távol tartani a „rossz katolikusoktól”, akiket elrettentő példaként tartott számon. „*Aki ritkán megy templomba, a vallást gúnyolja, közös iskolát pártol, polgári házasságot kíván, az azt tartja magáról, hogy ő felvilágosult.*” Ők a magyar ember ellenségei, az egyenlenség és viszály magvait szórják el – vélekedtek a Népújság szerzői.³⁵

Hasonlóan rossz véleménnyel voltak a nem megbízhatónak ítélt kiadóktól származó vallásos ponyvairodalomról. Úgy tartották, hogy ezek egy része tudatosan babonásokat terjeszt. A kiadók motivációja vagy egyszerűen csak a nyereszkeségi vágy, vagy akár egyenesen „*ellenséges gonosz szándék*”, a katolikus tanítás lejáratásának szándéka. Ezért azt hangoztatták: „*Egyházunk soha nem hirdetett, nem is ter-*

²⁸ Régi nóta. Népújság 1870. április 20. 90.

²⁹ NÓTÁRIUS 1870. 57–58.

³⁰ NÓTÁRIUS 1871/a. 18.

³¹ A kormány álmodik. Népújság 1870. március 20. 66.

³² ZELEMÉR 1870. 98–99.

³³ Minderről részletesebben lásd: ENYEDI 1998.

³⁴ HALMI 1871. 159.

³⁵ Igazmondó 1870/a. 273–274.

*jesztett babonát, sőt most is, ahol csak helyén áll a plébános úr, elszedi a babonás vagy hazug iratkákat.*³⁶

A szerkesztők ugyanakkor a modern kor egyik jellegzetességét, a sajtó által megteremtett nyilvánosság erejét céltudatosan igyekeztek felhasználni a katolicizmus érdekében. Így például 1870-ben, miután az olasz királyság hadserege elfoglalta Rómát, megsemmisítve a pápa világi hatalmát, azt hangsúlyozták, hogy a világ minden részén felszólalnak „*az egyház megrablása*” ellen, ezért felkérték a magyar kormányt, hogy tegyen lépéseket IX. Pius érdekében.³⁷ A modern hírközlés olyan eszköz lehetett, amely a katolikus egyház egységesítésében is szerepet kaphatott, például a vatikáni eseményekről adott közel egyidejű beszámolók segítségével. Nem véletlenül hangoztatta a lap IX. Pius 25 éves pápai jubileuma kapcsán, hogy az esemény „*örömnappja volt a katolikus népnek, s nincs oly hely az egész világon, hol a kath. egyház hű fiait szívteli örömet nem éreznének.*”³⁸

A nyilvánosság egyes esetekben az állami gyámkodás legyőzésére tett lépésekhez is hozzájárulhatott. Amikor például a liberális közvélemény nyomása előtt meghajolva a magyar kormány elhatározta, hogy a királyi tetsvényjogra hivatkozva megtiltja az első vatikáni zsinat által dogmává emelt pápai csalhatatlanság kihirdetését az egyházmegyékben,³⁹ a Népújság igencsak gúnyos – és indokolt – kommentárt közölt. „*Szinte hallom, ahogy megszólal a kisbíró: úgy-a! Hisz mai napság már mindent lehet olvasni az újságokból; ha szabadon nyomtatnak mindent, hát a római újságokból hamarabb megtudhatjuk, amit a pápa akar, mint gondolnánk!*”⁴⁰

A papi szaksajtó és kiadója: az Irodalmi Egyesület

1869-ben vette kezdetét a papságnak szóló szaklap, az Egri Egyházmegyei Közlöny kiadása is, amely az érsek hét udvari papjának: Bydeskúti Gyula érseki iktatónak és levéltárosnak, Debreczeni János karkáplánnak, Katinszky Gyula káplánnak, Luga Lászlónak, Vincze Alajos tanítóképző-intézeti vallástanárnak, Zsaskovszky József papnevelő intézeti lelkiigazgatónak és Zsendovics József érseki titkárnak a vállalkozása volt. A résztvevők „*testvéri közösségben*” vállalták az anyagi kockázatot. Ez a személyi kör, mint látható, nagy átfedést mutat a Népújság mögött álló társasággal. Az Egyházmegyei Közlöny első szerkesztője Debreczeni János, kiadója Zsendovics József volt. Az orgánium programcikke arra hivatkozott, hogy a felezetek önrendelkezésének elve egyenesen szükségessé tette a közlöny indítását.⁴¹

³⁶ *A ponyva-irodalomról.* Népújság 1871. szeptember 1. 198.

³⁷ *Az ébredés jelei.* Népújság 1870. november 20. 259.

³⁸ *Június tizenhatodika!* Népújság 1871. június 20. 141.

³⁹ SALACZ 1974. 38.

⁴⁰ NÓTÁRIUS 1871/b. 97.

⁴¹ Egyházmegyei Közlöny 1889. január 15. 1.

A lap egyik fő funkciója az egyházmegyei klérus közös fórumának megteremtése volt. Egy plebános olvasói levelében például úgy vélte, a közlőny ötlete korszerű, sokan gondoltak már létrehozására, és más egyházmegyékben is jelentkeztek már hasonló kezdeményezések. Idővel fontos lenne egy nagy, országos katolikus lap létrehozása, de ez nem tenné feleslegessé az egyházmegyei közlőnyt sem. *„Ez iránt az érdeklődést fokozni s ennek tartalmát minél több oldalúvá s dúsabbá tenni önérdekünk parancsolja; mert csak akkor lesz hű tükre az eseményeknek, ha hasábjain minden nevezetesebb mozzanat helyet foglaland.”* Ennek érdekében például hasznosnak találta volna az espereskerületi gyűlések jegyzőkönyveinek rendszeres közreadását.⁴² A klerikusok a lap másik fő célját a nép hitéletének emelésében látták, amit elsősorban a felekezeti keveredés, a hittani tájékozatlanság miatt sürgettek, hiszen ezek szerintük *„a hitélet hévmérőjét már-már a fagypontig szállították alá.”*⁴³

A Közlőny hasábjairól indult a kezdeményezés a klérus Irodalmi Egyesületének létrehozására is. Az alapítók szerint az új viszonyok között a papság nem számíthatott arra, hogy egyedül hivatásának köszönhetően társadalmi elismerést fog élvezni, ehhez komoly szellemi teljesítmény kell felmutatni, amihez az egyházi irodalom művelése is hozzásegíthet.⁴⁴ A kezdeményezést Samassa József érsek 1875 júniusában jóváhagyta. Az alapszabály a következő tevékenységi köröket nevesítette: 1. teológiai és buzgalmi iratok, 2. jog, egyházpolitika és társadalmi kérdések, 3. bölcsészet és természettudományok, 4. népnevelés és népirodalom, 5. történelem és régészet, 6. szépirodalom.⁴⁵ Az egyik cél tehát a nép olvasási szokásainak befolyásolása volt. Mint Zsendovics József elnök kijelentette: *„Egyesületünk, melynek célja a jóirányú sajtó támogatása s ebből kifolyólag a szerinte káros sajtó ellensúlyozása, mindezen körülmények iránt a maga körében és tevékenységéhez képes közönyös nem lehet.”*⁴⁶

Ennek érdekében a tagság igyekezett figyelemmel kísérni a nemzetközi kezdeményezéseket. A választmány például örömmel értesült arról, hogy Engelbert Fischer osztrák klerikus *Die Grossmacht der Volks- und Jugendliteratur* (A Nép- és Ifjúsági Irodalom Nagyhatalma) címmel havilapot adott ki, hogy értékelje a nép számára kiadott könyveket. Miután ez a magyar nyelvű könyvek kritikáját is célul tűzte ki, az egylet is megrendelte a folyóiratot.⁴⁷ Amikor egy miniszteri rendelet arra kötelezte a községeket, hogy a nép- és iskolai könyvtárak új beszerzéseire előírt összegeket vegyenek fel a költségvetésükbe, az egyesület úgy döntött, hogy kihasználja az alkalmat, és összeállítja a *„jó irányú könyvek”* jegyzékét, ezzel is akadályozva a *„rossz sajtó”* terjesztését.⁴⁸

⁴² EGY PLEBÁNOS 1869. 77.

⁴³ *Népünk hitéletének emeléséről*. Egyházmegyei Közlőny 1874. február 1. 20.

⁴⁴ KRISTON 1907. 25–26.

⁴⁵ KRISTON 1907. 25.

⁴⁶ EFL AN EIE választmányi ülés, 1890. november 27.

⁴⁷ EFL AN EIE választmányi ülés, 1879. február 20.

⁴⁸ EFL AN EIE választmányi ülés, 1890. november 27.

Ezt szolgálta az Egri Népkönyvtár megindítása is, amit az érsek 400 forintos adománya tett lehetővé.⁴⁹ A kezdeményezés azonban nem bizonyult sikeresnek: 1879-ben Luga László a választmányt arról tájékoztatta, hogy a gondos előkészületek ellenére a kiadványokból mindössze négyszáz előfizetési és harminc megrendeléses példány kelt el. A várakozásokra rácsafolva az írók sem érdeklődtek tömegesen a lehetőség iránt, alig néhány fő volt hajlandó kéziratot adni. Az egyesület ugyan úgy döntött, hogy folytatja a sorozatot, de az eredetileg tervezettnél jóval szerényebb keretek között, és az előfizetés lehetőségét is megszüntette.⁵⁰

1884-ben a választmány ismét foglalkozott a kérdéssel, ami jelzi, hogy a probléma továbbra is fennállt. Az Egri Népkönyvtár addig megjelent füzetek terjesztéséhez az érsek támogatását kérték, többek között azt, hogy körlevélben hívja fel a papság figyelmét az ügyre, illetve az eladhatatlan példányokat ingyen felajánlották a könyvtárak számára.⁵¹

A népnevelő szemlélet fontosságát jelzi ugyanakkor az is, hogy az Egri Egyházmegyei Közlöny 1870-ben megindította az Elemi Tanügy című mellékletet. A kiadvány szerkesztője, Katinszky Gyula úgy vélte, az állam végsősoron magának akarja megszerezni a népoktatást, noha „*csak az tehet valódi szolgálatokat a tanügynek, aki működését vallásos alapokra fekteti*”. A lap célja ezzel szemben a katolikus egyházmegyei iskolák felvirágoztatása volt.⁵² Az 1874-es előfizetési felhívás hangsúlyozta, hogy a katolikus szellemű szerkesztőség „*a helyesen felfogott tanítói érdekeknek mindenkor hű öre és bátor védője*”, ugyanakkor komoly, higgadt hang jellemzi.⁵³ Ez azért is fontos lehetett, mert a katolikus sajtó ellenfelei – sőt, néha még önkritikus szellemiségű készítői is – úgy vélték, hogy ennek orgánumai sokszor indokolatlanul harcias hangvétel alkalmaznak.⁵⁴

A fejlődés fő vonásai az egyházpolitikai küzdelmet követően

Az 1890-ben kitört egyházpolitikai küzdelem idején változások következtek be az egri egyházi sajtó helyzetében. 1893. június 29-ével Luga László beszüntette a Népújság kiadását. Ebben komoly szerepet játszhatott, hogy az orgánum számára Lepsényi Miklós 1891-ben, Pozsonyban megindított Magyar Néplapja komoly konkurenciát jelentett. A Népújság az előző években már csak deficitet termelt, a nyomdászámra kigazdálkodása sem volt lehetséges. A szerkesztő utolsó cikkében arról írt, hogy a huszonhárom és fél éves munka után jól fog esni a pihenés.⁵⁵

⁴⁹ KRISTON 1907. 27.

⁵⁰ EFL AN EIE választmányi ülés, 1879. február 20.

⁵¹ EFL AN EIE közgyűlés, 1884. szeptember 11.

⁵² KATINSZKY 1873. 1–2.

⁵³ *Felhívás előfizetésre*. Elemi Tanügy 1874. december 1. 177–178.

⁵⁴ KLESTENITZ 2013/a. 58.

⁵⁵ SZECSKÓ 1998.

Luga azonban nem pihenhetett sokáig, hiszen októberben Egri Híradó címmel új politikai és társadalmi lapot indított. Ez a programcikk szerint pártoktól függetlenül, magyar nemzeti politikát kívánt követni, „*híven, tárgyilagosan, behatóan*” szándékot ismertetni a közügyeket az „*eszmétisztázás*” érdekében. Hangsúlyozta azt is, hogy vidéki lap révén nem kíván „*magas politikát*” üzni, melyet az olvasók az országos lapokból egyébként is ismernek, ehelyett a helyi események tárgyalására összpontosít.⁵⁶ Azt tervezte továbbá, hogy a „*vallási türelmetlenség legkisebb árnyalata nélkül*” tárgyalja az egyházpolitikai küzdelmet.⁵⁷

Ugyanakkor feltehető – bár ennek igazolására további kutatásokra van szükség –, hogy a lap indításában személyesen Samassa Józsefnek is komoly szerepe volt, akinek húsz éves érseki jubileumát az Egri Híradó hosszadalmas imázscikkek egész sorozatával ünnepelte.⁵⁸ A kormánnyal való megegyezés iránt elvi nyitottságot mutató főpásztor népszerűtlen volt az ultramontánok körében,⁵⁹ amit jól jelez, hogy – éppen 1893 októberében – a Magyar Állam című ultramontán lap durva hangnemben megtámadta személyét. Samassa ugyanis nyilvánosan kifejtette, hogy a püspöki karnak súlyos gondokat okoznak egyes katolikus lapok, az újságírók „*bírói székből*” akarják előírni a főpapok teendőit: „*meggondolatlanul felzaklatják a kedélyeket, a püspöki méltóság iránti köteles tiszteletet és engedelmisséget aláássák, az egyház kormányzatát megnehezítik*”.⁶⁰ Azt, hogy az érseknek a saját szempontjából tulajdonképpen igaza volt, a Magyar Állam reakciója bizonyítja. A lap munkatársa válaszcikkében öntudatosan közölte, nem tiszteli a liberalizmus kiszolgálására kész egyházi tekintélyeket, és egyedül a pápa szolgálatát tartja feladatának.⁶¹

Az Egri Híradó természetesen azonnal védelmébe vette Samassát, kifejtve: a sajtó bárki – akár egy érsek – által megbírálnak anélkül, hogy a sajtó azt jogosult lenne ócsárlásnak nevezni, főleg, ha az „*ama minden esetben tekintélynek kemény szavaira, személyes aspirációi által rá is szolgált*”.⁶² A lap ugyanakkor korábbi elvi nyilatkozata ellenére meglehetősen egyértelműen foglalt állást a küzdelem fő kérdéséről: a polgári házasság súlyos sérelem a katolikusok számára, bevezetése pedig csak még zavarosabbá fogja tenni a helyzetet.⁶³ Az Egri Híradó az egyházpolitikai küzdelem éveiben rendre egyházközei, konzervatív hangot ütött meg, a publicisták – akik között sok klerikus akadt – alkalmanként, így például a Wekerle-kormány bukásakor igen elfogultan és kárörömmel értékelték az eseményeket.⁶⁴

Annak azonban nincs jele, hogy Samassa az egyházpolitikai küzdelem lezajlása után komolyabban érdeklődött volna a helyi egyházi sajtó problémái iránt. Ezt mutatja

⁵⁶ LUGA 1893. 1.

⁵⁷ A SZERKESZTŐSÉG 1893. 1–2.

⁵⁸ Dr. Samassa József. Egri Híradó 1893. október 24. 1.

⁵⁹ Erről részletesebben lásd: KLESTENITZ 2013/b. 548–552.

⁶⁰ Samassa érsek beszéde. Magyar Állam 1893. október 27.

⁶¹ A kath. sajtó és egynemely tekintély. Magyar Állam 1893. október 31.

⁶² Három kalap. Egri Híradó 1893. november 4. 1.

⁶³ Polgári házasság, gyermekek vallása. Egri Híradó 1893. december 5. 1.

⁶⁴ KÁRBIN 2008. 46–56.

az úgynevezett sajtóvasárnapok ügyében mutatott magatartása is. Az 1907-ben Prohászka Ottokár vezetésével megalakult Katolikus Sajtóegyesület, hogy rendszeres támogatást adhasson a katolikus napisajtónak, javaslatot tett arra, hogy az egyházmegye évente egyszer tartsanak sajtóvasárnapot.⁶⁵ Ekkor a szentmisén a prédikációnak a „rossz sajtó” veszélyeiről kellett szólnia, a perselypénzt pedig a katolikus lapok megsegítésére kellett szánni. A Sajtóegyesület hivatalos beadványát a sajtóvasárnapról a püspöki kar 1908 tavaszán tárgyalta, és a döntést a főpapok egyéni belátására bízta.⁶⁶ Mivel azonban az állam és az egyház kapcsolatai ebben az időszakban stabilak voltak, amit a Katolikus Néppárt kormányrészvétele is garantált, a főpapok nem látták sürgetőnek a feladatot. 1908 folyamán ezért aztán mindössze két főpap tette kötelezővé a sajtóvasárnapot.⁶⁷

A helyzet 1909-re megváltozott. A szegedi katolikus nagygyűlés⁶⁸ határozatban kérte a püspöki kart a sajtóvasárnap elrendelésére,⁶⁹ aminek pedig a főpapok ekkor eleget tettek.⁷⁰ Samassa József szintén csak ekkor – összhangban a püspöki kar többségével – cselekedett, és november 15-én adta ki körlevelét a sajtóvasárnap elrendeléséről. A beérkező adományok kezelésére az Irodalmi Egyesület pénztárosát kérte fel.⁷¹

Az eset érdekessége, hogy az egri liberális véleményformálók még ezt a viszonylag megkésett fellépést is provokációnak ítélték. Frenzl János ügyvéd 1909 decemberében panasszal fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, nehezményezve, hogy a főegyházmegye a gyűjtéshez – szerinte szabályellenesen – nem kért hatósági jóváhagyást. Erre hivatkozva kérte, hogy az állam tiltsa be a nyilvános adománygyűjtést. „*Ha az úgynevezett egyházi javak óriási jövedelméből a felhívásban jelzett kath. irodalmi célra sem telik: akkor mi értelme van annak, hogy ezen országos közjavak továbbra is a papság kezén hagyassanak?*” – tette fel a provokatív kérdést.⁷² Apponyi Albert miniszter a feljelentést továbbította Egerbe, az érsek álláspontját tudakolva az ügyben, Samassa azonban az „*Erre nincs válaszom*” megjegyzéssel egyszerűen elfektetette az aktát.⁷³

Az egri katolikus sajtó állapotát a századfordulót követően a stagnálás jellemezte. Az Egyházmegyei Közlöny továbbra is megjelent ugyan, ám az Egri Híradó 1910-ben beszüntette munkáját, a Népkönyvtár működése pedig továbbra is igen sok problémával járt. 1909-ben az abban az évben kiadott új füzeteknek még a fele sem talált vásár-

⁶⁵ Az egyesületről részletesen lásd KLESTENITZ 2013/a. 73–92.

⁶⁶ EPL Püspökkari tanácskozási jegyzőkönyve 1908. április 23. 10. pont.

⁶⁷ Egyházi Közlöny, 1908. XX/17. 295., Egyházi Közlöny, 1909. XXI/39. 453.

⁶⁸ A nagygyűlések és a sajtókérdés összefüggéseiről lásd CSIBI 2015. 59–82.

⁶⁹ Egyházi Közlöny, 1909. XXI/36. 418.

⁷⁰ Ebben elsősorban a politikai helyzet módosulása játszhatott közre, hiszen a kormánykoalíció helyzete 1909 folyamán megrendült, bukása már előre látható volt, a választásokra számítva pedig a sajtó szerepe is felértékelődött. VERMES 2001. 151.

⁷¹ EFL Körlevelek 1909/XIV. 6110. sz. A sajtóvasárnap elrendelése. 1909. november 15. 95–96.

⁷² EFL AN Sodalitates et uniones. Frenzl János Apponyinak, 1909. december 24.

⁷³ EFL AN Sodalitates et uniones. Apponyi Samassának 1909. december 30.

lóra, a bevételek nem fedezték a költségeket.⁷⁴ Ebben a tagság szerint minőségi problémák is közrejátszottak, hiszen „*régi, fordított munkákat*” adtak ki, ami csak szegényére vált az egyesületnek.⁷⁵

A lassú változást az 1912-ben hivatalba lépett Szmrecsányi Lajos hozta meg, aki fontosnak tartotta a katolikus sajtó helyzetét.⁷⁶ Nem véletlen, hogy 1917-ben az Irodalmi Egyesület nagy tisztelettel emlékezett meg róla, mint aki az egyesület és a közlöny ügyét „*erkölcsi és anyagi támogatással folyton istápolja*”.⁷⁷ Ez nem csupán udvariassági gesztus volt. A főpásztor ugyanis személyesen is beavatkozott egyes részletkérdésekben. Közbenjárására például egy kanonok külön pályadíjat ajánlott fel az Egyházmegyei Közlönyben megjelenő írások díjazására.⁷⁸ 1914-ben pedig az érsek jelölt ki Bozsik Pál személyében új szerkesztőt, amit az ekkor már a tulajdonosi jogokat is gyakorló Irodalmi Egyesület közfelkiáltással vett tudomásul.⁷⁹

Az igazi nagy lökést azonban az első világháború hozta meg, amely ismét tudatosította a klérusban a néphangulat tartós és hatékony befolyásolásának szükségességét.⁸⁰ Ennek jelentőségét Szmrecsányi környezetében is felismerték, amit jól jelez, hogy 1916-ben megindult egy újabb sajtótermék: az Egri Kath. Egyházi Tudósító. Ennek kiadója az Egri Hitbuzgalmi Egyesületek Vezérlő Bizottsága, szerkesztője pedig Tóth Tihamér volt.⁸¹

A folyóirat állandó rovatai jól jelzik a szorosan vett egyházas, hitéleti irányultság, illetve a közéleti szerepvállalás együttes jelenlétét. Az előbbi funkciót elsősorban az igemagyarázatokat nyújtó Evangélium, valamint a Hitélet városunkban és az Ünnepeink e hónapban című rovatok szolgálták, az utóbbit a többnyire népies hangvételű, párbeszédes formában megírt történeteket közlő Hitünk pajzsa, valamint az Egyesületi Élet és Társadalmi Élet című rovatok képviselték. Az első szám karácsony napjára jelent meg kétezer példányban, és a szerkesztőség közlése szerint azonnal után is kellett nyomni, a nagy érdeklődés tehát igazolta szükségességét. Az évi előfizetés 2 korona volt, ám az egyes számokat februártól 20 fillérért árulták, amivel szintén az előfizetést igyekeztek bátorítani. A lap külsínét Márton Lajos budapesti iparművész rajzaival igyekeztek vonzóvá tenni.⁸²

Az érsek maga írt programcikket a Tudósító számára, hangsúlyozva, a világháború megrázkódtatásának elviseléséhez meg kell erősíteni a nép jó szellemét, „*hagyomá-*

⁷⁴ EFL AN EIE választmányi ülés, 1909. október 27. 8.

⁷⁵ EFL AN EIE választmányi ülés, 1909. július 9. 12–13.

⁷⁶ Ezt – országos viszonylatból szemlélve – jól mutatja az a tény is, hogy 1918-ban aktívan támogatta a jezsuita Bangha Béla törekvéseit a pártoktól független katolikus sajtó teremtése. KLESTENITZ 2013. 152.

⁷⁷ EFL AN EIE választmányi ülés, 1917. február 15. 5.

⁷⁸ EFL AN EIE választmányi ülés, 1913. február 3. 11.

⁷⁹ EFL AN EIE választmányi ülés, 1914. január 21. 4.

⁸⁰ Ennek háttéréről legújabban lásd: KLESTENITZ 2015. 340–349.

⁸¹ Tóth Tihamér az 1920-as évektől országosan ismertté vált ifjúsági írásaival, illetve rádiós hitszónokként.

⁸² *Lapunkról. A magyar papság háborús tevékenysége.* Egri Kath. Egyházi Tudósító 1916. február 1. 67.

nyos honszerelmét”.⁸³ Néhány hónap múlva Szmrecsányi újabb cikket adott a lapnak, amelyben – akárcsak az Eger című lap szerzője az 1860-as években a baloldali radikalizmustól óvott: „Új, ki nem próbált utakat mutatnak sokan; többen lekicsinylik a régi polgári erényeket, új célokat tűznek ki, új eszközöket ajánlanak, melyek révén népünk boldogulása nem várható. És ezzel telve vannak az időszaki nyomtatványok: hírlapok, olcsó füzetek. A belőlük kiáradó szellem szerte csábít, megtelik már a levegő is fertőző anyaggal, s a ragály veszélye mindinkább növekszik. Gondoljunk hát mi is a háború utáni időkre, amikor sok hézagot pótolni, sokat, ami összeroskadt, újból építeni s hazánk boldogulásán új erővel és áldozattal munkálni kellend. De ne fogadjunk el nagy munkánkhoz utasítást bárkitől; bizzunk meg bevált tanítóinkban. Óvatosan olvassunk és jól megfontolva tanuljunk. Nézzük meg jól, milyen hírlap kerül a kezünkbe; ne adjunk mindennek hitelt, ami nyomtatva van.”⁸⁴

Felfogását osztották a lapban publikáló klerikusok is, akik azt hangsúlyozták, hogy a rendkívüli háborús helyzet rendkívüli felelősséget ró rájuk. „a keresztény világnézetnek erősítése és előbbre vitele jellemben vágó, azt mondhatjuk, becsületbeli kötelességünk [...] semmiféle enyhítő körülmények föl nem mentenek bennünket.”⁸⁵

Ezt az elvárást a világi tekintélyek is erősítették. Heves megye alispánja például elismerően írt arról, hogy a világháború alatt a papság vigasztalta a gyászolókat, példát mutatott a szociális munkában. Arra is felhívta azonban a figyelmet, hogy a háborúban eldurvult erkölcsök megnevesítése, illetve a frontról hazatérőknek a hátszág mindennapjaiba való visszavezetése, „a háború okozta sebek gyógyítása” a békekötés után hatalmas feladatot jelent majd, amelyben a papságnak is közre kell működnie.⁸⁶

A kiadó egyértelműen minél több olvasót kívánt elérni, így mindenkit a kiadvány terjesztésére hívott fel, azzal érvelve, hogy minél többeket ér el, „annál több lelki jót tehet a lap”.⁸⁷ Ezért igyekeztek minél több praktikus olvasnivalót nyújtani, mintegy a „nép barátjának” szerepét felvéve. Így például a legelső számban részletes összefoglalás közöltek arról, hogy az elesett vagy eltűnt katonák hozzátartozói hogyan és milyen feltételekkel igényelhetnek segítyt az államtól.⁸⁸ Azokat a felajánlásokat is igyekeztek a lap melletti propagandaeszközként felhasználni, amelyek magánszemélyektől érkeztek: hírt adtak például arról, hogy egy pap három, egy ügyvéd pedig tíz példányra fizetett elő rendszeresen, hogy azokat a szerkesztőség elküldje a harctéren levő egrieknek.⁸⁹

A világháború a Népkönyvtár helyzetét is megváltoztatta, hiszen 1914-től az újságok szerkesztőségei mellett a könyvterjesztők is kivételes háborús konjunktúrát ta-

⁸³ LAJOS ÉRSEK 1916/a. 2.

⁸⁴ LAJOS, ÉRSEK 1916/b. 254.

⁸⁵ CSEKÓ 1916. 72.

⁸⁶ MAJZIK 1916. 39.

⁸⁷ *Olvasóinkhoz*. Egri Kath. Egyházi Tudósító 1916. április 1. 132.

⁸⁸ BARSY 1916. 17–18.

⁸⁹ *Lapunk a harctéren*. Egri Kath. Egyházi Tudósító. 1916. április 1. 131.

pasztaltak.⁹⁰ Az egyéb lehetőségek beszűkülése miatt az újságok és a könyvek egyre fontosabb szerepet játszottak a társadalom szórakoztatásában.⁹¹ 1916-ben Kriston Endre vállalta a Népkönyvtár kiadását, azzal a feltétellel, hogy legalább négy füzet kiadására jogosítsák fel. Az egyesület arról is döntött, hogy a füzetek alakja ezután kisebb és tetszetősebb legyen, a címlapot lehetőleg kép díszítse. Elhatározták továbbá, hogy a kolportázst javítani kell, ezért mutatószámokat készítettek, amelyeket szétküldtek a plébániákra. Az egyesület elnöke, Dutkay Pál apátkanonok háromszáz koronát ajánlott fel a Népkönyvtár céljaira.⁹² A sorozat ezután fellendült, nőtt az olvasói érdeklődés, 1-2 füzetből már egyenesen új kiadásra volt szükség.⁹³ 1916-ban a vállalkozás tiszta nyeresége négyszáz korona volt. Ekkor négy füzetet adtak ki 3000–3000 példányban, ebből a szerzők a Szent István Társulat gyakorlata nyomán ívenként negyvenezer korona tiszteletdíjat is kaptak.⁹⁴

* * *

Összegzőként elmondhatjuk, hogy az egri főegyházmegye sajtójának fejlődésében az egyházpolitikai küzdelem kevésbé bírt korszakhatár-jelleggel, mint országos viszonylatban. Az országos képpel ellentétben azt tapasztalhattuk, hogy az Eger korai évfolyamai, illetve azután 1869-től – jóval erőteljesebben – Luga László Népújságja, valamint a Népkönyvtár kiadványai már tudatosan a szélesebb katolikus néprétegek megszólításának igényét képviselték. Szmracsányi Lajos érsek 1912-től újabb lökést adott ezeknek a törekvéseknek. Mindez arra utal, hogy helyi katolikus elit tehát korán felismerte a sajtó jelentőségét, és igyekezett is felhasználni azt saját céljainak érdekében, azonban a kedvezőtlen feltételek miatt nem mindig érte el a kívánt hatást.

Felhasznált források és szakirodalom

EFL AN = Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum

EFL EIE = Egri Főegyházmegyei Levéltár, Egri Irodalmi Egyesület

EPL = Esztergomi Prímási Levéltár

BARSY ISTVÁN: A háborúban elesett, eltűnt vagy rokkanttá vált katonák hozzátartozói hogyan kaphatják meg az állam segélyét? Egri Kath. Egyházi Tudósító 1916. január 1. 17–18.

BIHARI PÉTER: Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon. Budapest, 2008.

⁹⁰ BIHARI 2008. 165.

⁹¹ HELD 1999. 185.

⁹² EFL AN EIE választmányi ülés, 1916. április 10.

⁹³ EFL AN EIE választmányi ülés, 1917. február 15. 5.

⁹⁴ EFL AN EIE választmányi ülés, 1917. február 15. 1.

- CSEKÓ GÁBOR: A katolikus öntudat. A magyar papság háborús tevékenysége. Egeri Kath. Egyházi Tudósító. 1916. március 1. 72.
- CSIBI NORBERT: A sajtóügy aktuális kérdései a magyarországi katolikus nagygyűlésen. A 19–20. század fordulója. In: KLESTENITZ TIBOR (szerk.): A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. (Médiatudományi Könyvek) Budapest, 2015.
- DERSI TAMÁS: A századvég katolikus sajtója. Irodalomtörténeti füzetek 81. Budapest, 1973.
- EGY PLEBÁNOS: Tisztelt ügyfeleihez. Egyházmegyei Közlöny 1869. május 15. 77.
- ENYEDI ZSOLT: Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza. Budapest, 1998.
- GYÖNGYÖSI: Mit ne olvass? Népújság 1870. július 1. 149.
- HALMI ISTVÁN: Mit tegyen a katolikus? Népújság 1871. július 10. 159.
- HELD, JOSEPH: Culture in Hungary during World War I. In: ROSHWARD, AVIEL–STITES, RICHARD: European Culture in the Great War. Cambridge, 1999.
- IGAZMONDÓ: Hol az ellenség? Népújság 1870. december 10. 273–274.
- IGAZMONDÓ: Mit akarunk? Népújság 1870. február 1. 26.
- KISS MÁRIA RITA: Bangha Béla sajtókonceptiója politológiai szempontból. In: SARNYAI CSABA MÁTÉ (szerk.): Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1849. METEM könyvek 29. Budapest, 2001.
- KÁRBIN ÁKOS: Egyházpolitikai küzdelmek Egerben. Egyháztörténeti Szemle, 2008/3. 46–56.
- KATINSZKY GYULA: Boldog új évet! Elemi Tanügy 1873. január 1. 1–2.
- KLESTENITZ TIBOR: A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932. Budapest, 2013.
- KLESTENITZ TIBOR: A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején. Magyar Tudomány, 2013/5. 548–552.
- KLESTENITZ TIBOR: „Hódító katholicizmus.” Az első világháború és a katolikus sajtó fejlődése Magyarországon. Vigilia, 2015/5. 340–349.
- KRISTON ENDRE: Emlékezések az Egeri Irodalmi Egyesület megalakulásáról (1875) Eger, 1907.
- KRÓNIKÁS: A tanulmányi alapról. Népújság 1870. március 1. 49–50.
- LAJOS, ÉRSEK: A Főpásztor előszava. Egeri Kath. Egyházi Tudósító 1916. január 1. 2.
- LAJOS, ÉRSEK: Háború után... Egeri Kath. Egyházi Tudósító 1916. október 1. 254.
- LUGA LÁSZLÓ: Felhívás előfizetésre “Egeri Híradó” címen. Egeri Híradó 1893. október 3. 1.
- MAJZIK VIKTOR: A magyar papság háborús tevékenysége. Egeri Kath. Egyházi Tudósító 1916. február 1. 39.
- NÓTÁRIUS: A kormány aluszik. Népújság 1870. március 10. 57–58.
- NÓTÁRIUS: A sajtóról. Népújság 1871. január 20. 18.
- NÓTÁRIUS: Placzétum! Népújság 1871. május 1. 97.

- SALACZ GÁBOR: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918. München, 1974.
- SZECSKÓ KÁROLY: A Népújság (1869–1893). Az első katolikus hetilap Magyarországon. In: Magyar Könyvszemle, 1998./1.(<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00016/005-e7.html> – Letöltés 2015.09.06.)
- A SZERKESZTŐSÉG: Beköszöntő. Egri Híradó 1893. október 3. 1–2.
- TAVICZKY ENDRE: Miként lehet a tiszavidékiek ínségén segíteni? Eger 1863. július 8.
- VERMES GÁBOR: Tisza István. Budapest, 2001. 151.
- ZELEMÉR: Az olvasó-körök. Népújság 1870. május 1. 98–99.